



UPPSALA  
UNIVERSITET

”De får inga böcker skrivna om sig”  
En komparativ analys av och didaktisk diskussion om  
arbetarlitteraturens teman i svensk samtidsprosa

*Jonatan Andersson*

Ämne: Självständigt arbete i svenska med litteraturdidaktisk inriktning  
Poäng: 15 hp

Ventilerad: VT2017  
Handledare: Maria Ulfgard  
Examinator: AnnaCarin Billing

Litteraturvetenskapliga institutionen  
Uppsatser Lärarprogrammet i Svenska

# Innehållsförteckning

<b>1. Inledning</b> .....	<b>1</b>
<b>1.1. Syfte och frågeställningar</b> .....	<b>2</b>
<b>1.2. Teori</b> .....	<b>3</b>
1.2.1. Den svenska arbetarlitteraturen.....	4
1.2.2. Guy Standings prekariat .....	6
<b>1.3. Metod</b> .....	<b>7</b>
<b>1.4. Tidigare forskning</b> .....	<b>8</b>
1.4.1. Om de aktuella romanerna.....	8
1.4.2. Om arbetarlitteratur ur ett didaktiskt perspektiv.....	8
<b>1.5. Material</b> .....	<b>9</b>
1.5.1. <i>Kalla det vad fan du vill</i> .....	9
1.5.2. <i>Den andra kvinnan</i> .....	10
1.5.3. <i>Linjen</i> .....	10
<b>2. Prekariatet och arbetarklassen i romanerna</b> .....	<b>11</b>
<b>2.1. Den prekära arbetsplatsen</b> .....	<b>11</b>
2.1.1. Statusdissonans .....	14
2.1.2. Övervakning .....	16
2.1.3. Bluffsyndrom.....	17
2.1.4. Kamp och politik .....	18
<b>2.2. Det moderna arbetarhemmet</b> .....	<b>20</b>
<b>2.3. Kärlek, vänskap och klass</b> .....	<b>21</b>
<b>2.4. Språket och litteraturen</b> .....	<b>23</b>
2.4.1. Arbetarklassens språk .....	23
2.4.2. Litteraturen .....	24
<b>2.5. Sammanfattning av analysen</b> .....	<b>25</b>
<b>3. Klasskildringar i gymnasieskolans litteraturundervisning</b> .....	<b>27</b>
<b>Litteraturförteckning</b> .....	<b>31</b>

# 1. Inledning

Gymnasieutbildningen ska enligt Skolverkets styrdokument ge eleverna ”möjlighet att i skönlitteraturen se såväl det särskiljande som det allmänmänskliga i tid och rum”.<sup>1</sup> Detta innebär ett stort krav på svenskläraren att finna vägar in i undervisningen för läsning av en mängd olika typer av texter. Eftersom litteraturundervisningen också ska syfta till att ge eleverna förmåga till självinsikt och förståelse för andra människor måste lärarens urval också spegla åtskilliga livsöden och sociala förhållanden, såsom exempelvis klass. I svensk litterär tradition finns det gott om klasskildringar från framför allt den tid då Sverige industrialiserades, vilket torde innebära att arbetarlitteraturen också har undervisats om i många klassrum. Därvidlag finns sedan länge särskilda litteraturdidaktiska överväganden, som nu behövs även för den samtidsprosa som också skildrar arbetarklassen men så som den ser ut idag.

När Elise Karlssons tredje roman *Linjen* publicerades 2015 fick den snabbt ett positivt mottagande från kritiker och nominerades till Sveriges Radios romanpris 2016. Anneli Jordahl beskriver i sin recension av romanen i Svenska Dagbladet hur den liksom annan samtida litteratur skildrar den moderna, monotona arbetsplatsen, men samtidigt bidrar med en motbild. Jordahl skriver att Karlsson skildrar ”hur *arbetslinjen* äter sig in i medvetandet och skapar mekaniskt lojala anställda”.<sup>2</sup> Ett av de exempel som Jordahl ger på romaner som *Linjen* utgör motbild till är Therese Bohmans *Den andra kvinnan* (2014). Bohmans protagonist är inte ”mekaniskt lojal” mot sin arbetsgivare, hon drömmer sig bort och representerar på många sätt den klassresetörstypen arbetaren. En annan typ av klassresa är den som paret Irandoust-Rastegar tvingas till när de anländer till Sverige i Marjaneh Bakhtiaris roman *Kalla det vad fan du vill* från 2005. Deras klassresa blir den omvända då de som högt utbildade tvingas arbeta som barnskötare respektive pizzabagare och taxiförare och skildras, enligt Åsa Arping, i romanen med ”skarp ironi”.<sup>3</sup> 2000–2010-talen är en tid då klass som viktigt instrument för att förstå samhället och för att definiera sig själv tappat i vikt, något Andrew Milner menar har pågått i flera decennier och kallar ”the strange death of class”<sup>4</sup> samtidigt som det, enligt Guy Standing, är en tid då allt fler fastnar i prekära arbetsförhållanden<sup>5</sup>. I takt med att fler lever under den typen av förhållanden ökar också litteraturen som skildrar dem och de tre ovannämnda

---

<sup>1</sup> Skolverket, *Ämne – Svenska* [Ämnesplan], Stockholm: Skolverket 2011, s. 1.

<sup>2</sup> Anneli Jordahl, ”Förtätat maktdrama i kontorsmiljö”, *Svenska Dagbladet* 8/4 2015, <https://www.svd.se/fortatat-maktdrama-i-kontorsmiljo> (2017-03-08).

<sup>3</sup> Åsa Arping, ”Att göra skillnad”, i *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Bibi Jonsson et al. (red.), Lund: Litteraturvetenskap, språk och litteraturcentrum, Lunds universitet 2011, s. 195.

<sup>4</sup> Andrew Milner, *Class*, London: Sage 1999, s. 10–11.

<sup>5</sup> Guy Standing, *Prekariatet – den nya farliga klassen*, Göteborg: Daidalos 2013, s. 9.

romanerna är exempel på detta. Det är en litteratur som skildrar klass och arbetsförhållanden i arbetarlitteraturens tradition och anda.

Arbetarlitteraturen är, menar Magnus Nilsson, Sveriges största bidrag till den internationella litteraturhistorien. Ingen annanstans i världen är proletärdiktningen en så viktig och brett erkänd litterär strömning som i Sverige.<sup>6</sup> Således borde det vara svårt för svensklärare att undgå att behandla arbetarlitteraturen i undervisningen. Den äldre arbetarlitteraturen befinner sig emellertid ganska långt från dagens Sverige och det samhälle som dagens elever känner. De Martinsonska torpen och Fridegårdiska statarna som kännetecknade det tidiga 1900-talets proletariat har ersatts av ett prekariat uppbyggt på korta, otrygga anställningar och svarta andrahandskontrakt. Med prekariatet syftar Guy Standing på exempelvis praktikanter samt projekt-, visstids- och bemanningsanställda.<sup>7</sup> Medan den äldre arbetarlitteraturen idag framför allt har ett litteraturhistoriskt värde i skolan tjänar dagens klasskildringar också syftet att ge viktiga perspektiv på hur klasskillnaderna yttrar sig idag och kan möjliggöra identifikation och självinsikt hos eleverna. Malin Reimerthi beskriver hur Moa Martinson med sina verk fick sina läsare att förstå klassamhällets olika drag och konsekvenser, samt sin egen klasstillhörighet och på samma sätt har exempelvis Susanna Alakoski och Åsa Linderborg bidragit till att illustrera hur arbetarklassbakgrunden påverkade dem som växte upp på 1960- och 1970-talet.<sup>8</sup>

## 1.1. Syfte och frågeställningar

På samma sätt som Moa Martinson hjälpte sin tids läsare att förstå klass kan eventuellt samtida arbetarskildringar hjälpa dagens läsare och elever att förstå dagens klassamhälle. I kursplanen för svenska på gymnasiet står att undervisningen ska ”leda till att eleverna utvecklar förmåga att använda skönlitteratur och andra typer av texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar”.<sup>9</sup> Syftet med denna uppsats är därför att jämföra hur modern arbetarklass skildras i tre samtida skönlitterära verk och undersöka på vilket sätt de därigenom kan bidra till att uppfylla målen för gymnasieskolans svenskämne.

---

<sup>6</sup> Magnus Nilsson, ”En ny arbetarlitteratur”, i ”*Inte kan jag berätta allas historia?*” – *Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*, Beata Agrell et al. (red.), Göteborg: LIR.skrifter 2016, s. 131.

<sup>7</sup> Standing 2013, s. 16f.

<sup>8</sup> Malin Reimerthi, ”Moa hjälpte läsarna förstå klassamhället”, *Arbetaren* 29/8 2014, <https://www.arbetaren.se/2014/08/29/moa-hjalpte-lasarna-forsta-klassamhallet/> (2017-02-06).

<sup>9</sup> Skolverket 2011, s. 1.

Denna uppsats ämnar därför besvara följande frågeställningar:

- Hur använder författarna några av arbetarlitteraturens teman för att skildra prekariatet i romanerna *Kalla det vad fan du vill* (2005), *Den andra kvinnan* (2014) och *Linjen* (2015)?
- Hur kan undervisning om författarnas skildringar av klass i *Kalla det vad fan du vill* (2005), *Den andra kvinnan* (2014) och *Linjen* (2015) med avseende på arbetarlitteraturens teman svara mot svenskämnets syfte?

## 1.2. Teori

”Litteraturen ger en förtätad och sann bild av verkligheten genom att framställa de *typiska* dragen i en historisk samhällslig situation” skriver Arild Linneberg och hänvisar till den marxistiske litteraturkritikern Georg Lukács, vars teorier tillhörde den marxistiska återspeglingsestetiken.<sup>10</sup> Marxistisk litteraturteori vilar på Marx och Engels teorier för att förklara litteratursociologiska förhållanden utifrån begrepp om ägandeskap, produktion och förtryck.<sup>11</sup> Den marxistiska litteraturteorin fokuserar alltså dels på det samhälle som litteraturen produceras och distribueras i, dels den sociologi som litteraturen själv skildrar. Därför är det svårt att diskutera klasskildringar utan att alls uppehålla sig vid de marxistiska teorierna.

Magnus Nilsson skriver, med hänvisning till Stephen A. Resnick och Richard D. Wolf, om hur litteratur samverkar med klass, både genom vilka perspektiv berättelser berättas ur och genom att litteraturen bidrar till att definiera klass. Nilsson kallar det ”den litterära produktionen av klass”.<sup>12</sup> Vidare skriver Nilsson om hur det inte går att, i en marxistisk analys, helt bortse från aspekter som kön och etnicitet och hur dessa också produceras av litteraturen men att de identitetspolitiska perspektiven i feministisk och postkolonial litteraturteori riskerar att skymma eller förminska betydelsen av klass.<sup>13</sup> Nilsson skriver att marxistisk litteraturteori inte bara syftar till att förstå världen och litteraturen utan också till att förändra den.<sup>14</sup>

Marxistisk litteraturteori kommer med andra ord alltid att handla om klass och detsamma gäller arbetarlitteraturen. Mot bakgrund av arbetarklassens föränderlighet, såväl som klass som begrepp, kommer den marxistiska teorin att kompletteras med Guy Standings teorier om

---

<sup>10</sup> Arild Linneberg, ”Litteratursociologi, marxism och nyhistorism”, i *En introduktion till den moderna litteraturteorin*, Atle Kittang et al. (red.), Eslöv: B. Östlings bokförlag 1997, s. 43.

<sup>11</sup> Ibid., s. 46.

<sup>12</sup> Magnus Nilsson, ”Arbetarlitteratur, teori och praktik”, i *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Bibi Jonsson et al. (red.), Lund: Litteraturvetenskap, språk och litteraturcentrum, Lunds universitet 2011, s. 200.

<sup>13</sup> Ibid., s. 201f.

<sup>14</sup> Ibid., s. 203.

prekariatet för att underlätta en analys av de tre romanerna. Med Standings modell är det möjligt att gå ifrån den hierarki med arbetarklass och överklass (samt eventuellt medelklass) som vanligen tillämpas, men den kan också användas för att närmare förstå 2000-talets arbetarklass. Den marxistiska litteraturteorins främsta förtjänst är att den erbjuder verktyg för att analysera makt på ett sätt som Standings teorier inte gör, men fungerar i den här studien enbart som bakgrund och bakomliggande syn på litteraturen och kommer inte att hänvisas till eller behandlas ytterligare.

### 1.2.1. Den svenska arbetarlitteraturen

Arbetarlitteraturens starka ställning i svensk litteratur till trots finns det ingen självklar definition av vad den litterära strömningen innefattar. Lars Furuland (1984) menar att arbetarlitteraturen befinner sig i skärningspunkten mellan tre definitioner: att den är skriven *för*, *om* och *av* arbetare.<sup>15</sup> Ett problem med den definitionen är att den är svår att tillämpa utan ett författar- eller läsarcentrerat perspektiv. En analys som strikt utgår från texten kan inte enkelt avgöra huruvida en text är skriven *av* arbetare och bara möjligen se om den är skriven *för*. Magnus Nilsson definierar istället arbetarlitteraturen som den litteratur ”som av läsaren kopplas samman med arbetarklassen”<sup>16</sup> och det är den definitionen som jag bygger min förståelse för begreppet på i denna uppsats.

Begreppet ”arbetarlitteratur” är inte helt okontroversiellt. Flera av de främsta namnen i den äldre arbetarlitteraturen ställde inte upp på epitetet ”arbetarförfattare” utan menade att de enbart var författare, precis som de som skrev borgerlig litteratur. Ivar Lo-Johansson skrev exempelvis i *Till en författare* (1988) att ”[b]enämningen gällde några begåvade kroppsarbetare och autodidakter som gett ut skönlitterära böcker. Ett par av de utnämnda gillade termen. Andra av dem, i synnerhet då skalderna, avvisade den. De ville vara ’riktiga diktare’”.<sup>17</sup> Samma tendens har återkommit bland andra grupper av marginaliserade eller förtryckta författare som har kategoriserats endast på grund av identitet, exempelvis kvinno- och invandrarförfattare. Det som har kallats invandrarlitteratur sågs av många som den moderna tidens arbetarlitteratur, då många i Sverige med utländsk bakgrund har tvingats in i eller sedan tidigare tillhör arbetarklassen.<sup>18</sup> Ur ett intersektionellt perspektiv är det också intressant att se hur kvinnliga

---

<sup>15</sup> Lars Furuland, ”Arbetets ansikten i arbetarlitteraturen”, *Arbetarhistoria*, 1984:1–2, s.14.

<sup>16</sup> Magnus Nilsson, *Arbetarlitteratur*, Lund: Studentlitteratur 2006, s. 27.

<sup>17</sup> Ivar Lo-Johansson, *Till en författare*, Stockholm: Albert Bonniers förlag 1988, s. 2.

<sup>18</sup> Magnus Nilsson, ”En ny arbetarlitteratur”, i ”*Inte kan jag berätta allas historia?*” – *Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*, Beata Agrell et al. (red.), Göteborg: LIR.skrifter 2016, s. 131.

arbetarförfattare i första hand oftast setts som kvinnliga författare och därför fått spela en förhållandevis perifer roll inom arbetarlitteraturen.<sup>19</sup>

Arbetarförfattarens klassbakgrund har i sig ofta kommit att spela stor roll, särskilt när författaren som person blir offentlig som en del i marknadsföringen av sina verk eller som följd av att verken når stor uppmärksamhet och framgång.<sup>20</sup> Dessutom ligger det i förtryckets natur att de förtryckande, i det här fallet borgerligheten, inte kommer att vilja eller kunna skildra de förtrycktas förhållanden på ett trovärdigt sätt. Detta innebär att de som i störst utsträckning skriver om arbetare kommer att vara just arbetare. Arbetarlitteraturen har därför varit en viktig del av arbetarrörelsen eftersom den har skrivit och spridit de berättelser som rörelsens ideologi och politik vilar på. I den här analysen lägger jag ingen vikt vid författarnas klasstillhörighet eller romanernas målgrupp utan utgår helt och hållet från deras klasskildringar. Romanerna räknas med andra ord inte nödvändigtvis som arbetarlitteratur, men använder sig av samma eller liknande teman. En viktig aspekt av arbetarlitteratur är dess politiska funktion, vilken Nilsson menar främst ligger i just den litterära produktionen av klass och hur den är samhällsligt ”mothegemonisk”.<sup>21</sup> Den politiska funktionen i de analyserade romanerna kommer dock inte att uppmärksammas i uppsatsen.

Eftersom arbetarlitteraturen hade sin storhetstid på 1930–1940-talen handlar mycket av forskningen just om denna period. Arbetarlitteraturen som litterär strömning har dock inte upphört, även om dess popularitet inte alltid hållit samma höga nivå. Dagens arbetarlitteratur har, precis som den äldre arbetarlitteraturen, kanske sitt främsta uttryck i andra medier och texttyper än just romanen. Från början bestod arbetarlitteraturen mestadels av poesi, ofta i form av kampsångslyrik.<sup>22</sup> De främsta arbetarförfattarna idag är också ofta poeter eller serietecknare.<sup>23</sup> Exempelvis har Jenny Wrangborg rönt stor framgång, såväl inom som utanför arbetarrörelsen, med sina diktsamlingar *Kallskänkan* (2010) och *Vad ska vi göra med varandra?* (2014) i vilka hon skildrar förhållandena för de otryggt anställda.<sup>24</sup> Liknande skildringar står Daria Bogdanska för i sitt seriealbum *Wage Slaves* (2016) och Ellen Ekman och Elin Johansson i den illustrerade barnboken *Veckan före barnbidraget* (2016).<sup>25</sup> Magnus

---

<sup>19</sup> Nilsson 2006, s. 117.

<sup>20</sup> Ibid., s. 108.

<sup>21</sup> Nilsson 2011, s. 202.

<sup>22</sup> Nilsson 2006, s. 149.

<sup>23</sup> Ibid., s. 133ff.

<sup>24</sup> Jenny Wrangborg, *Kallskänkan*, Stockholm: Ordfront 2013; Jenny Wrangborg, *Vad ska vi göra med varandra?*, Stockholm: Ordfront 2014.

<sup>25</sup> Daria Bogdanska, *Wage Slaves*, Stockholm: Ordfront 2016; Elin Johansson & Ellen Ekman, *Veckan före barnbidraget*, Stockholm: Rabén & Sjögren 2016.

Nilsson skriver om just tecknade serier i förhållande till arbetarlitteratur i sin artikel ”En ny arbetarlitteratur” och belyser likheterna mellan Hanna Peterssons serie ”Pigan” (2012) och Maja Ekelöfs *Rapport från en skurhink* (1970). Nilsson skriver också att både Petersson och Bogdanska instämmer om att deras verk kan anses vara arbetarlitteratur samt att de ”framhöll [...] släktskap mellan sina egna verk och samtida arbetarlitterära skildringar av främst prekärt arbete, exempelvis i [Kristian] Lundbergs *Yarden*”.<sup>26</sup>

### 1.2.2. Guy Standings prekariat

Prekariatet, som begrepp sprunget ur orden ”prekär” och ”proletariat”, är i ekonomen Guy Standings klassanalys en av de snabbast växande och mest utsatta klasserna idag. Det är dock inte meningen att betrakta prekariatet som ett slags modern arbetarklass eller vidareutveckling av densamma. Det som kännetecknar prekariatet är tillfälliga, otrygga anställningar, avsaknad av karriärmöjligheter och tillgång till sociala trygghetssystem och trygghetsförmåner samt otydliga yrkesgemenskaper.<sup>27</sup> Prekariatet är alltså inte en klass på samma sätt som exempelvis arbetarklassen med gemensamma intressen och en tydlig social gemenskap. Istället präglas prekariatet av en inneboende konkurrens där man slåss om samma jobb och om den lilla trygghet som finns att tillgå.<sup>28</sup> Standing är nog med att poängtera att prekariatet inte per definition utgörs av låglöne- och lågstatusjobb eller av människor utan högre utbildning. Istället rör det sig om människor från flera olika samhällsskikt med prekära<sup>29</sup> arbetsförhållanden, som saknar långsiktighet och trygghet. Standing kallar det för en ”statusdissonans” där högutbildade tvingas in i lågstatusjobb som inte motsvarar deras kompetenser.<sup>30</sup>

När arbetarrörelsen skulle engagera sig mot förtryck och orättvisor utgjorde arbetsplatsen ett naturligt forum för dem att organisera sig på. Det var en naturlig mötesplats som de redan delade. Arbetarna delade också yrkestitel och yrkesgemenskap på arbetsplatsen. Gruvarbetaren jobbade som gruvarbetare och med andra gruvarbetare. Standing kallar det ”yrkestitlar som skulle ha varit begripliga även för deras föräldrar”<sup>31</sup> och menar att det i de titlarna också ingår en yrkesidentitet, ett kollegialt minne och en känsla av samhörighet. Prekariatet inbegriper alltså många olika typer av människor men är enligt Standing framför allt en fälla som unga

---

<sup>26</sup> Nilsson 2016, s. 137ff.

<sup>27</sup> Standing 2013, s. 16.

<sup>28</sup> Ibid., s. 20.

<sup>29</sup> *Prekär* används i den här uppsatsen för att beskriva prekariatets förhållanden utifrån Standings begrepp.

<sup>30</sup> Standing 2013, s. 22.

<sup>31</sup> Ibid., s. 17.



män, kvinnor och migranter (eller personer med migrationsbakgrund) riskerar att hamna i.<sup>32</sup> Ofta kan det röra sig om obetalda praktikplatser, provisionsjobb utan garanterad lön, vikariat, projektanställningar och frilansarbete utan tydlig arbetsplats eller arbetsgivare.<sup>33</sup>

Standing sammanfattar prekariatets konsekvenser med fyra känslomässiga tillstånd: vrede, anomi, oro och alienation. Vreden kommer ur frustrationen och hjälplösheten som följer av ett system som bara upplevs stänga dörrar och inte belöna hårt slit. Många i prekariatet har inget tydligt arbetsschema utan måste vara redo om morgnarna att svara på telefonsamtal för att få jobb samma dag, tillsammans med bristen på vägar in i tillsvidareanställningar innebär detta en stor oro. Oron leder i sin tur till en passivitet och känsla av isolation och utanförskap som yttrar sig i anomi och alienation. På så vis påverkar prekariatet inte bara ekonomiskt utan också psykiskt och socialt.<sup>34</sup> Alienationen skriver också sociologen Roland Paulsen om när han beskriver den samtida arbetsmarknaden. Paulsen beskriver problemen som följer av att samhället efterfrågar och sägs belöna produktivitet samtidigt som många upplever att det i själva verket är det mest produktiva arbetet som lönar sig minst.<sup>35</sup>

Huruvida den traditionella, marxistiska synen på klass helt går att ersätta av Standings modell lägger jag ingen värdering i, men Standings redogörelse för prekariatets förhållanden och egenskaper är till stor hjälp för en analys av den moderna arbetsplatsen.

### 1.3. Metod

Uppsatsen består av en komparativ, tematisk analys av romanerna *Kalla det vad fan du vill* (2005) av Marjaneh Bakhtiari, *Den andra kvinnan* (2014) av Therese Bohman och *Linjen* (2015) av Elise Karlsson. Claes-Göran Holmgren och Anders Ohlsson förklarar i *Epikanalys* (1999) att forskning om teman i litteratur kan bidra till att ”visa på textens intertextuella verkningsfält”.<sup>36</sup> Tema byggs, såsom Jimmy Vulovic beskriver det, upp av flera motiv och skillnaden mellan tema och budskap är att temat ställer frågor medan budskapet kommer med svar.<sup>37</sup>

Jag kommer i min analys att utgå från Vulovics definition och undersöka några av de teman i de tre romanerna som ofta också återfinns i den äldre arbetarlitteraturen och som dessutom återkommer i samtliga delar av mitt material. Därför kommer jag till exempel inte att ägna

---

<sup>32</sup> Ibid., s. 25, 93.

<sup>33</sup> Ibid., s. 30f.

<sup>34</sup> Ibid., s. 36f.

<sup>35</sup> Roland Paulsen, *Arbetsamhället – Hur arbetet överlevde teknologin*, Malmö: Gleerups 2010, s. 143.

<sup>36</sup> Claes-Göran Holmgren & Anders Ohlsson, *Epikanalys – En introduktion*, Lund: Studentlitteratur 1999, s. 33.

<sup>37</sup> Jimmy Vulovic, *Narrativanalys*, Lund: Studentlitteratur 2013, s. 112.

mycket utrymme åt otrohetstemat i *Den andra kvinnan* eller förälskelsen i *Linjen*. Mitt fokus kommer också att vara på de teman som rör klass och inte i så stor utsträckning på de som rör kön och etnicitet, åtminstone inte i förhållande till hur stor roll de ämnena spelar i samtliga tre romaner. De teman som jag har valt att titta närmare på är de som rör skildringen av arbetsplatsen eller arbetet, arbetarhemmet, de mellanmännsliga relationerna och språket.

## 1.4. Tidigare forskning

### 1.4.1. Om de aktuella romanerna

Det finns ingen tidigare forskning om de tre romanerna tillsammans eller var för sig i förhållande till prekariatet. *Linjen*, som är den senast utgivna av de tre, har inte beforskats ännu, medan *Den andra kvinnan* finns behandlad i två uppsatser på grundnivå från 2016. Evelina Svejð har skrivit om respektabilitetssträvan i romanen och Stina Hultberg undersökte hur Therese Bohman gestaltar unga kvinnors utveckling i den.<sup>38</sup> *Kalla det vad fan du vill* har inte undersökts utifrån ett klassperspektiv utan bara i förhållande till kulturell identitet, flerspråkighet och förortsbakgrund.

Framför allt Svejð använder sig av perspektiv om klass och utanförskap i sin analys av *Den andra kvinnan* som både kan bidra till och komplettera min egen analys. Svejð utgår, förutom från respektabilitetsbegreppet, från begreppet ”den andre”, medan Catharina Bergman, i sitt examensarbete ”Jag är bara här tillfälligt”, har undersökt hur identitetsskapande skildrats i två arbetarromaner utifrån bland annat Guy Standings teorier om prekariatet.<sup>39</sup>

### 1.4.2. Om arbetarlitteratur ur ett didaktiskt perspektiv

När det gäller forskning om den svenska arbetarlitteraturen finns det ett stort utbud av artiklar, avhandlingar och litteratur. Däri finns bland annat antologierna *Från Nexø till Alakoski* (2011) och *Från Bruket till Yarden* (2014), båda från Lunds universitet, och ”*Inte kan jag berätta allas historia?*” (2016), från Göteborgs universitet, som alla behandlar nordisk arbetarlitteratur ur olika perspektiv, emellertid inget didaktiskt. Att undervisa om arbetarlitteratur är dock inte ett helt utforskat område. Viktoria Agnesten analyserar hur arbetarlitteraturen framställs i

---

<sup>38</sup> Evelina Svejð, ”*I alla läger är jag en förrädare*” – Om respektabilitetssträvan i Therese Bohmans roman *Den andra kvinnan*, Kandidatuppsats framlagd vid litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet 2016; Stina Hultberg, ”*Medan jag väntade på dig*.” – Hur den unga kvinnans utveckling gestaltas i tre svenska romaner, Kandidatuppsats framlagd vid Institutionen för film och litteratur, Linnéuniversitetet 2016.

<sup>39</sup> Catharina Bergman, ”*Jag är bara här tillfälligt*” – Identitetsskapande i arbetarromaner från 2010-talet av Sara Beischer och Jack Hildén, Examensarbete framlagt vid Akademin Humaniora och medier, Högskolan Dalarna 2016.

läromedel för gymnasieskolans svenskämne i sin avhandling ”Författare ur livets egen skola” (2012). Agnesten konstaterar att flera arbetarförfattare och flera av deras verk behandlas i läromedel men inte så mycket i förhållande till stil eller som litterär strömning även om åtminstone en av böckerna har ett särskilt avsnitt för just ”Proletärförfattarna”.<sup>40</sup> Huruvida läromedlen också uppmärksammar nyare arbetarlitteratur har Agnesten inte undersökt.

## 1.5. Material

Jag har valt att analysera tre romaner författade av kvinnor eftersom arbetarklassens berättelser traditionellt sett har förknippats med män. De tre verken anses inte nödvändigtvis vara arbetarlitteratur men skildrar arbetarklassen och prekariatet samt använder sig arbetarlitteraturens teman. För att underlätta läsningen av analysen följer här kortare referat av de tre romanerna.

### 1.5.1. *Kalla det vad fan du vill*

Familjen Irandoust-Rastegar är i romanens inledning relativt nyanlända från Iran till Malmö. Genom nedslag i framför allt äldsta dottern Bahars ungdom får läsaren följa familjen under tio år. Bahars föräldrar, Panthea och Amir, är båda högutbildade. Panthea är fysiker och Amir poet och förläggare, men båda tvingas in i låglöne- och lågstatusjobb när de kommer till Sverige. Medan Panthea gör sitt yttersta för att lära sig språket och anpassa sig till svenska seder och normer månar Amir om att familjen minns sitt ursprung och håller fast vid persisk kultur (dock utan att för den sakens skull motsätta sig svensk kultur). Slutligen spelar familjen Sundén en stor roll i romanen, bland annat genom att vara familjen Irandoust-Rastegars svenska motsvarighet. Sonen i familjen Sundén, Markus, är Bahars pojkvän; mamman är djupt fascinerad av främmande kulturer och farfadern är en grälsjuk rasist. Bakthiari låter flera olika rollfigurer vara fokalisatorer under romanens gång men den röda tråden i narrativet utgörs av Bahar som envist gör motstånd mot allt. I min analys kommer jag framför allt att fokusera på Pantheas och Amirs situation.

---

<sup>40</sup> Viktoria Agnesten, ”Författare ur livets egen skola” – *En litteraturstudie i hur den klassiska svenska arbetarlitteraturen behandlas i gymnasieskolans läroböcker*, Examensarbete framlagt vid Akademin för utbildning, kultur och kommunikation, Mälardalens högskola 2012, s. 24 & 39.

### 1.5.2. *Den andra kvinnan*

Romanens namnlösa protagonist är timanställd i köket på Norrköpings sjukhus, har studerat litteraturvetenskap och drömmer om en framtid som författare. Hon lever ett ganska ensamt och monotont liv i sin slitna lägenhet och Emelie är egentligen hennes enda vän. Emelies vänner, som romanjaget mest träffar på fest, består av medvetna högskolestudenter. Vännerna delar gärna med sig av sina färdiga analyser om feminism och klass. Romanjaget, som kvinna och arbetarklass, passar inte riktigt in i vännernas analys och gör heller inga anspråk på att göra det. Istället förälskar hon sig i en överläkare på sjukhuset, Carl Malmberg, förmögen och intellektuell. De två inleder en relation samtidigt som Carl fortsätter att leva med sin fru. Romanen slutar med att Carls fru blir varse om relationen och erbjuder, tillsammans med sin man, romanjaget en stor summa pengar för att glömma bort förhållandet och gå vidare.

### 1.5.3. *Linjen*

Emma går i inledningen av romanen från att vara arbetslös till att arbeta för ett företag som skriver självhjälpsböcker. Tiden av arbetslöshet har satt sina spår så hon är till en början misstänksam mot hela situationen och har svårt att tro att hon kommer att få behålla anställningen. Arbetsplatsen, ett modernt, sterilt kontorslandskap, blir i sig också en ny gemenskap för Emma som får nya, tillsynes nära vänner och hon förälskar sig i en kollega. En omstrukturering på företaget får till konsekvens att flera av Emmas medarbetare får lämna arbetsplatsen och det som varit en gemenskap för henne blir till en tävling. Det handlar inte längre om att arbeta bra i lag utan om konkurrens och att visa sig bra nog för ledningen för att inte försvinna vid nästa omorganisation.

## 2. Prekariatet och arbetarklassen i romanerna

Redovisningen är uppdelad utifrån en analys av hur fyra huvudteman ur arbetarlitteraturen används i de tre undersökta romanerna, nämligen: den prekära arbetsplatsen, det moderna arbetarhemmet, de mellanmännsliga relationerna samt arbetarklassens förhållande till språk och litteratur. Det finns inga givna särskilda teman kopplade till arbetarlitteraturen då definitionen av begreppet, som tidigare har nämnts, är bred och rymmer en förhållandevis stor och varierad mängd text. Därför finns det givetvis fler viktiga teman i arbetarlitteraturen som över huvud taget inte kommer att tas upp i analysen nedan. Romanerna kommer inte att analyseras kronologiskt utan i den ordning som är tydligast för respektive tema.

### 2.1. Den prekära arbetsplatsen

Magnus Nilsson beskriver hur själva arbetsplatsen sällan spelar en huvudroll i den äldre arbetarlitteraturen men att den har skildrats allt oftare i senare verk och förhållandena kopplade dit har förstås ändå alltid spelat en stor roll.<sup>41</sup> Med det sagt finns det flera exempel på arbetsplatskildringar ur äldre verk, som i Maria Sandels *Vid svältgränsen* (1908) och Ivar Lo-Johanssons *Kungsgatan* (1935). I *Linjen* (2015) skildrar Elise Karlsson arbetet ur romanjagets, den nyanställda Emmas, perspektiv men på ett sätt som illustrerar hur det egentligen hade kunnat handla om vem som helst, var som helst och när som helst. Romanen inleds med meningarna ”Kanske utspelar det sig under ett par år. Kanske är det en hel livstid” (*L* s. 7) och Karlsson beskriver konsekvent platser och skeenden utan särskilda tids- eller platsmarkörer. Konferensanläggningen som Emma och resten av kontoret besöker är ”något ställe med slott eller herrgård i namnet” (*L* s. 65)<sup>42</sup>. Läsaren får aldrig veta vilket företag Emma arbetar på eller var kontoret ligger. Detsamma gäller den plats som Emma kommer ifrån, utanför stadskärnan, (*L* s. 48) som hon tolkar är till hennes nackdel och ”klibbar vid” henne (*L* s. 65).

Emmas tidigare erfarenhet från arbete är tydligt kopplade till prekariatet, ”[d]et är oftast ett vikariat. Annars en praktik. Ett sommarjobb. En tim- eller projektanställning. En inhyrning. En deltid” (*L* s. 9). Hon drömmer om en fast anställning och den ordning och trygghet som det skulle innebära. Osäkerheten är det som präglar Emmas arbetssökande och när hon till slut kallas till anställningsintervju beskriver hon det som en ”kanskeanställning på ett kanskejobb” (*L* s. 26). Den anställning som Emma till slut får är ändå prekär till sin natur och kommer inte

---

<sup>41</sup> Arbetarlitteratur, *Vad är arbetarlitteratur?* [Podradio] 22/2 2017, Producent: Mattias Torstensson, 2017.

<sup>42</sup> I fortsättningen kommer de tre romanerna att refereras till som *K* (*Kalla det vad fan du vill*), *D* (*Den andra kvinnan*) och *L* (*Linjen*).

direkt med den ordning som hon önskat. Istället för att kontoret är en plats för samhörighet och gemenskap är den full av konkurrens. Standing beskriver hur prekariatet är i krig mot sig själv och fullt av splittringar. Detta innebär dels att den prekära klassen har ett dåligt förhandlingsläge gentemot de chefer som upprätthåller arbetsförhållandena, dels innebär det att arbetet istället för att bidra med ett socialt sammanhang också blir en tävlingsplats. Även efter att Emmas provanställning övergår i en tillsvidareanställning beskrivs hennes arbetssituation som en präglad av konkurrens och hon beskriver hur hon ”måste klättra uppåt på de andras ryggar” (*L* s. 52). Senare i romanen sätter någon upp ett vykort med August Malmströms målning ”Grindslyktan” som motiv på kontorsväggen, (*L* s. 97) vilket är ytterligare en symbol för de splittringstendenser som företagets VD säger sig vilja motarbeta (*L* s. 108).

Arbetsplatsen beskrivs som en exklusiv plats dit få har tillträde (*L* s. 27). Första gången Emma besöker kontoret måste hon vänta i receptionen för att bli upphämtad och när hon senare blir anställd påminns hon flera gånger om hur viktigt det är att ingen obehörig släpps in (*L* s. 29 & s. 102). Detta bidrar till att skapa en konstruerad känsla av gemenskap bland de som är ”på insidan”. Att denna gemenskap inte är genuin, åtminstone inte för Emma, blir tydligt när hon inte har någon aning om hur många som arbetar på arbetsplatsen, när hon betraktar sig själv som en tillgång för företaget i jämförelse med de andra och överger gemenskapen för det metaforiska ”fort” som hon bygger på sitt kontor (*L* s. 110, s. 114 & s. 119). Känslan av exklusivitet bidrar till att Emma blir ännu mer mån om att behålla sin anställning. Detta gör hon framför allt genom överambitiös flit och genom att ta ledningens parti i arbetsplatsens meningsskiljaktigheter. Emma berömmar exempelvis ledningens initiativ till pingisturnering på kontoret trots att produktionen är för dålig (*L* s. 179). Dessutom frågar ledningen henne vilka kollegor hon tycker att företaget kan undvara (*L* s. 113). Emmas flit framkommer tydligast när hon jämför sitt arbete med en kollegas, som i hennes ögon är alldeles för slarvig och när hon skapar ett slags allvar i arbetet som inte finns där (*L* s. 187), eller som åtminstone ingen annan ser:

”Jag gillar att fotografera”, säger Billy. ”Det känns som om man skapar något, använder en glömd del av sin hjärna.”

”Du skapar väl här inne också.”

Han ser lite ledset på mig.

”Tycker du det? Att det är vad vi gör?”

Jag nickar och får, tänker jag mig, något drömskt i blicken.

”Mmmm.” (*L* s. 74)

Jaget i *Den andra kvinnan* visar samma flit som Emma och uppvisar också något slags stolthet över att göra sitt arbete ordentligt. Den stora skillnaden ligger i hur Emma föreställer sig att hennes arbete betyder mer än vad det gör medan Jaget snarare skäms för sitt yrke och ”det bästa någon har sagt till [henne] någonsin” är att hon inte såg ut att höra hemma i storköket (*D* s. 87). Samtidigt skulle Jaget aldrig slarva med sitt arbete:

Jag försöker att säga det med ett exakt avvägt tonfall, som ska göra tydligt att jag egentligen inte bryr mig, eftersom jag egentligen inte bryr mig om det här jobbet, men att jag, nu när jag ändå är här, sätter en ära i att utföra det så bra som möjligt, att vara artig och korrekt mot gästerna, trevligare än de luttrade tanterna som gått här och torkat ärtsoppa i tjugo år, kanske trettio, dessutom med en sexig behå vars konturer kan anas under min blus. (*D* s. 25)

Behån och läppstiftet blir ett sätt för Jaget att behålla sin identitet medan Emma låter hela sin person uppslukas av arbetet. Just skapandet och ägandet av identiteten är ett viktigt tema i *Den andra kvinnan*. Bohman skildrar Jagets identitet i förhållande till andras vilket innebär att Jaget aldrig känner sig som en del av en större gemenskap: ”alla andra var likadana och jag var dramatiskt annorlunda” (*D* s. 22). Avsaknaden av gemenskap tar sig, som tidigare har nämnts, uttryck i känslan av anomi som kännetecknar prekariatet och är också en av de största skillnaderna mellan prekariatet och den traditionella arbetarklassen. Anomi, såsom Émile Durkheim beskriver det, är ett tillstånd av normlöshet i ett särskilt kollektiv.<sup>43</sup> Bohmans romanjag lägger mycket energi på att försöka definiera sin identitet men också på att skapa den identitet hon önskar. Hon drömmer om en framtid som författare och flanör likt sekelskiftets manliga tänkare. Ofta liknar hon sig vid just romanfigurer men de enda romanfigurer som hon tycker påminner om henne går det dåligt för, ”de kvinnliga författarna, unga, lyriska modernister, självtlämnande nittiotalsförfattare som skriver utifrån en helt ogarderad kärlek till en man. De får inte den de älskar” (*D* s. 32). Jaget konstruerar sin identitet med att vilja köpa fina utgåvor av litterära klassiker som hon tänker ska imponera på hennes omgivning och särskilt på de män med högre status som hon åtrår. På så vis försöker hon kompensera sitt bristande ekonomiska kapital med ett högt kulturellt kapital, enligt Pierre Bourdieus modell av kapital och klass.<sup>44</sup>

En annan skillnad i hur Emma och Jaget hanterar sin respektive prekära arbetssituation är att medan Emma är beredd att konkurrera ut alla sina kollegor för att få en permanent

---

<sup>43</sup> Émile Durkheim, *Självmodet*, Uppsala: Argos 1968, s. 212.

<sup>44</sup> Pierre Bourdieu, ”The Forms of Capital”, *Cultural Theory: An Anthology*, Imre Szeman & Timothy Kaposy (red.), New York: John Wiley & Sons 2011, s. 82f.

anställning och därmed en tryggare framtid så ser Jaget ingen möjlighet till framtid på sin arbetsplats. Att inte kunna se någon framtid eller karriär på sin arbetsplats är typiskt för prekariatet men Emma hittar trygghet i att kunna se sig själv bli kvar på arbetsplatsen trots att det kanske egentligen inte finns någon genuin möjlighet att göra karriär där. Trygghet för Jaget skulle istället vara möjligheten att ta sig bort från sjukhusköket. Jaget inbillar sig inte att det finns någon karriär att göra i storköket men det var ändå inte något som hon önskade eller eftersträvade, precis vad Standing menar är sant för många som befinner sig i prekariatet.<sup>45</sup> Jaget påminner mycket om det första ledet i Standings beskrivning av ”romantiskt fria andar som förkastar såväl den gamla arbetarklassens normer om fast arbete som de kostymklädda tjänstemännens borgerliga materialism.”<sup>46</sup> Tjänstemännens borgerliga materialism är istället något som Jaget har en tvetydig relation till. Å ena sidan beundrar hon den materialism som Carl är en del av och hon beskriver den som ouppnåelig för sådana som henne, ”[i] ett sådant liv kan någon som jag aldrig ingå” (*D* s. 93), och å andra sidan föraktar hon den materialism som hennes vän Emelies pojkvän Niklas står för (*D* s. 36). Härvidlag närmar sig också Jaget den vrede som Standing beskriver som kännetecknande den prekära tillvaron:

Vreden stammar ur frustrationen över de till synes blockerade vägarna till ett meningsfullt liv och ur en känsla av relativ brist. Somliga skulle kalla det för avund, men att vara omgiven och konstant bombarderad av symboler för materiell framgång [...] kan knappast undgå att framkalla en sjudande förbittring.<sup>47</sup>

### 2.1.1. Statusdissonans

”När människor med relativt hög formell utbildningsnivå måste acceptera jobb som ger en lägre status eller inkomst än vad de anser sina kvalifikationer vara värda, drabbas de lätt av statusfrustration”, skriver Standing.<sup>48</sup> Jaget har eftergymnasial utbildning och läser Fjodor Dostojevskij och Thomas Mann men arbetar tillsammans med människor som inte vet ”skillnaden på gymnasium och universitet” (*D* s. 117). Samtidigt kände hon sig främmande på universitetet på grund av sin egen arbetarbakgrund och känslan av att vara en förrädare eller inkräktare i alla läger återkommer. Hon längtar bort från arbetet och längtar bort från sin hemstad Norrköping, den gamla arbetarstaden som är så djupt förknippad med arbetarklassen. Bohman återkommer ofta till Norrköpings historia som arbetarstad i miljöbeskrivningarna och

---

<sup>45</sup> Standing 2013, s. 17.

<sup>46</sup> Ibid., s. 20.

<sup>47</sup> Ibid., s. 36.

<sup>48</sup> Ibid., s. 22.



samtidigt som Jaget frustrerat ondgör sig över Norrköping som en svaveldoftande avkrok verkar hon inte betrakta den utveckling staden har haft sedan de senaste decennierna med särskilt stor glädje (*D* s. 16, s. 25 & s. 83). Att vara kvar i Norrköping är alltså kopplat till att vara kvar i arbetarklassen. På samma sätt är den östgötska dialekten starkt kopplad till arbetarklassen och att Carl, som Jaget inleder en relation med och på många sätt symboliserar vägen ut för henne (vilket jag återkommer till senare i analysen), ”saknar” dialekt är bara en av alla hans egenskaper som lockar henne (*D* s. 66).

Amir Irandoust och Panthea Rastegar i Bakhtiaris *Kalla det vad fan du vill* känner också av statusdissonansen. I romanens inledning är de nyanlända till Sverige och Malmö från Iran och får snart överge hoppet om att fortsätta sina karriärer i sitt nya hemland. Panthea Rastegar var tidigare kärnfysiker på universitet i Teheran, en bakgrund som visar sig betyda föga i mötet med den svenska arbetsförmedlingen:

Någonting var fel. Det hela hade tagit en oväntad vändning. Istället för att välja mellan olika arbetsalternativ, som akademiker brukade få göra, fann Panthea sig själv plötsligt i en främmande situation där hon verkade ha svårt att överhuvudtaget kunna visa att bevisen på vad hon jobbat med och utbildat sig i var korrekta och gällande. Som om dom femton åren inte hade varit värda något. Dom räknades inte. Femton avgörande och viktiga år av hennes liv var borta. Puff. Baraså där. (*K* s. 117)

Handläggaren på Arbetsförmedlingen föreslår istället att Panthea söker en intensivkurs för tvåspråkiga barnskötare. Relationen mellan Panthea och hennes kollegor när hon senare börjar arbeta som barnskötare försvåras inte bara av språkliga anledningar utan också av att de inte har något gemensamt. Panthea fortsätter tänka på kärnfysiken som sitt ”egentliga arbete” och ingen av hennes kollegor kan prata om den med henne och varje gång hon försöker, trots sitt bristfälliga ordförråd, att höja nivån på samtalen bland barnskötarna möts hon bara av besvärade och frågande blickar och svar (*K* s. 50f). Både Panthea och Jaget upplever alltså den alienation som Standing beskriver som ett av prekariatets känslotillstånd, Panthea då hon förväntas vara ”tacksam”<sup>49</sup> för att hon ändå har en sysselsättning och Jaget som känner att hon bara följer andras order i sitt arbete.

Amir, Pantheas make, var poet och förläggare i Iran och där ”hade familjen alltid fått besök av författare och poeter som ville diskutera [...]. Det passade Amir utmärkt. Han tyckte om att föra intellektuella samtal med folk.” (*K* s. 109) I Sverige gör han vid ett tillfälle ett försök att

---

<sup>49</sup> Ibid., s. 37.

öppna en butik och mötesplats för persisk kultur, men tvingas istället att arbeta i bland annat videobutik, pizzeria och som taxichaufför. När Amir öppnar pizzerian gör han det ändå med förhoppningen att det ska bli en plats för politisk och kulturell debatt, vilket det också blir, men på bekostnad av kunder och han tvingas därför att avbryta verksamheten:

Amirs stora intresse för kundernas privata åsikter hade inte varit bra för affärerna. Ju fler män som samlades där, desto färre pizzor sålde han och han blev irriterad dom gånger en kund kom med sin beställning mitt i en viktig debatt. Till slut hade han inte råd att ha kvar pizzerian och lämnade sina bröders ångande hjärtan åt deras öden. (K s. 212)

### 2.1.2. Övervakning

Känslan både av att vara övervakad och att själv övervaka på arbetsplatsen är ett annat viktigt tema i *Linjen* för att illustrera otryggheten hos de anställda. Den faktiska, fysiska arbetsplatsen spelar på så vis stor roll, ”det handlar om att låta sig själv formas. Kontorets väggar ska få utgöra gränserna för den jag är och kan vara” (L s. 44). Vanligt förekommande på prekära arbetsplatser är exempelvis att de anställda inte har egna arbetsplatser, vilket innebär att de inte bara saknar de kontor utan också särskilda personliga platser i öppna kontorslandskap. Detta medför, enligt Standing, en minskad samhörighet både gentemot företaget men också mot kollegorna.<sup>50</sup> Glasväggarna på kontoret är en symbol för såväl trygghet som status och Emma drömmer sig in bakom dem när hon först blir anställd och befinner sig ute i det öppna kontorslandskapet där de som står lägst i hierarkin har sin plats (L s. 30). Att väggarna är av glas innebär att de som inte har nått in i tryggheten ständigt påminns om att den finns där bakom gränsen men också att de som står högre i hierarkin kan kontrollera och övervaka de redan otrygga. Alla kan se genom väggarna, vilket innebär att den anställda alltid kan vara övervakad och arbetsplatsen blir därigenom ett slags panoptikon. Standings stora farhåga är att prekariatet till slut kommer att leda till ett ”panoptikonsamhälle”.<sup>51</sup> Panoptikon, först en arkitektonisk modell skapad av Jeremy Bentham, vidareutvecklades som maktteori av Michel Foucault.

Därmed uppnår Panopticon sin huvudsakliga verkan, nämligen att göra fången ständigt medveten om att man kan se honom. Tack vare att han är medveten om det fungerar makten automatiskt. Övervakningen blir permanent till sin verkan, även om den i sin handling är diskontinuerlig, makten blir så fullkomlig att den inte behöver utövas, den arkitektoniska anordningen blir en maskin som skapar och underhåller ett maktförhållande som är oberoende

---

<sup>50</sup> Ibid., s. 85.

<sup>51</sup> Ibid., s. 198ff.

av den som utövar den, kort sagt, fångarna är inneslutna i en maktsituation som de själva uppbär.<sup>52</sup>

Övervakningen utförs alltså av fången själv, i det här fallet den anställde, som i rädsla för att bli påkommen ser till att alltid bete sig fläckfritt. Detta märks framför allt på Emmas kollega Hani som får ett nytt arbetsrum ungefär halvvägs in i romanen. Han vet att han delar rummet med en annan kollega, men har aldrig träffat henne och vet inte vem hon är. När han till slut tror att han ska få syn på henne genom glasdörren ser han bara sin egen reflektion i glaset (*L s. 101*). Emma låter detta hända henne, hon ”tycker så mycket om de här väggarna av glas, att se dem försvinna tills de bara finns i mig” (*L s. 142*). Övervakningen på Emmas arbetsplats skiljer sig från panoptikonmodellen i den bemärkelse att de anställda alltid kan se vem som ser dem och övervakningen sker alltså mellan jämlikar, en naturlig följd av den konkurrenssituation som kännetecknar prekära arbetsplatser.

### 2.1.3. Bluffsyndrom

Emma känner tydligt av något som liknar det psykologerna Pauline R. Clance och Suzanne A. Imes kallar bluffsyndrom<sup>53</sup> (”The Impostor Phenomenon”). Clance och Imes undersökte hur kvinnor upplever syndromet men andra har också tillämpat begreppet för att förklara upplevelsen hos personer med arbetarklassbakgrund.<sup>54</sup> De som upplever bluffsyndromet är i regel högpresterande och föreställer sig att de när som helst kommer att avslöjas som inkompetenta eller att de har nått sin position av misstag.<sup>55</sup> För Emma är känslan som starkast när hennes arbetsuppgifter är som enklast:

Att sitta här påminner mig om de där första osäkra stegen in i arbetslivet, i tonåren. Att vara lägst i rangordningen. För naiv för att inse att man när som helst kan bli undanskuffad. Att man plötsligt inte ens duger till att lägga papper i kuvert – det finns alltid de som är mer effektiva. Nervositeten ligger kvar efter det, rädslan för att man ska bli påkommen med att inte kunna hantera det där allra mest grundläggande. Att någon en dag ska komma och ta kuverten ifrån en. (*L s. 30*)

---

<sup>52</sup> Michel Foucault, *Övervakning och straff – Fängelsets födelse*, Lund: Arkiv förlag, 1993, s. 235.

<sup>53</sup> *Bluffsyndrom* verkar vara den vedertagna svenska översättningen på fenomenet, så det är det begreppet jag använder i uppsatsen även om jag är tveksam till översättningen.

<sup>54</sup> Melanie L. Long, Gaye Ranck Jenkins & Susan Bracken, “Imposters in the Sacred Grove: Working Class Women in the Academe”, *The Qualitative Report* vol. 5 no. 3, 2000.

<sup>55</sup> Pauline R. Clance & Suzanne Imes, “The Impostor Phenomenon in High Achieving Women: Dynamics and Therapeutic Intervention”, *Psychotherapy Theory, Research and Practice* vol. 15 no. 3, 1978.

För Emma är känslan av att vara en ”bedragare” också kopplad till hennes hemort. Hemorten beskrivs som förort och Emmas kollegor har en tydlig bild av hur förortsborna pratar och beter sig. Emma är redan medveten om att kollegorna betraktar henne som något annorlunda och är därför noga med att försäkra sig om att de ändå förstår henne (L s. 48). Den ökade säkerheten på arbetsplatsen bidrar till känslan av att behöva vara på sin vakt för inkräktare. Inkräktaren är, som Emma ser det, ”den som öppet visar sin förklädnad” (L s. 102). Strax därefter stoppas Emma själv i entrén efter att hon har glömt sitt passerkort. Trots att en kollega insisterar på att Emma är den hon utger sig för att vara släpps hon inte in på arbetsplatsen utan att kunna legitimera sig. Detta leder till att hon undrar både vem hon själv är och vad i hennes person som har fått vakten att tvivla på henne (L s. 104f).

Bluffsyndromet återfinns också hos Jaget i *Den andra kvinnan*, framför allt när hon upplever att hon begränsas av sin arbetarbakgrund på universitetet: ”[j]ag hade svårt att förstå vad de menade, men jag vågade inte säga att jag hade det, för jag tänkte att det skulle bevisa att jag var ovärdig att delta i samtalen som fördes på den här skolan” (K s. 18). På den känslan följer ett beteende hos Jaget som återkommer genom romanen. När någon med mer status eller högre auktoritet ber henne göra något gör hon i regel det utan att vara till besvär, även när det uppenbarligen är till besvär för henne, så även i sexuella möten med Carl. Hon rättfärdigar det efteråt med att hon, för att kunna bli författare, också måste ha upplevt något (K s. 97).

#### 2.1.4. Kamp och politik

Med sitt ursprung i politisk kamplyrik förefaller det inte så märkligt att arbetarlitteraturen ofta behandlar kampen som ett litterärt tema. Kampen kan ta sig många olika uttryck och behöver inte nödvändigtvis spelas ut i form av revolution, strejk eller demonstration vilket är mer typiskt för den mer agigatoriska proletärdiktningen. I den här delen av analysen kommer fokus att ligga på det explicit politiska samtalet som förekommer i romanerna och alla former av stora och små protester mot chef och ledning. Kampen, i den här breda definitionen, blir ofta ett tema som synliggör olika maktstrukturer.

Den roman ur materialet i vilken det politiska samtalet tillåts störst utrymme är *Kalla det vad fan du vill* medan den största politiska konflikten återfinns i *Den andra kvinnan*. Linjen innehåller ingen politisk diskurs på samma sätt men maktobalansen mellan Emma med kollegor och ledningen hamnar emellanåt i fokus. Det går förstås att argumentera för att verken i sig har ett slags ideologi eller politisk tes, vilket varit vanligt för arbetarlitteraturen, men det finns ingen anledning att beteckna de tre romanerna som särskilt tendensiösa och min analys fokuserar här på den intradiegetiska politiken.

Ett viktigt tema i *Den andra kvinnan* är Jagets konflikt med den rådande feminismen som i romanen framför allt representeras av hennes vän Emelie och till viss del av Jagets studiekamrater. Jagets kritik mot feminismen kan delas in i två olika delar, dels kritiserar hon vilka det är som formulerar teorierna samt om vem, dels menar hon att teorierna som syftar till att frigöra kvinnan i realiteten begränsar kvinnan.

Tanken gör mig arg och ledsen på samma gång: med all den frihet till självförverkligande som hon [Emelie] har, som så många aldrig ens skulle våga drömma om – jag tänker på mina släktingar, på kokerskorna i storköket – och med den underbara möjligheten att låta tillvaron bli något större, låser hon ändå in sig i nya begränsningar för vad man får och kan. Hur kan man göra det, vilket slöseri, vilket privilegium för den bortskämda medelklassen, för vilken alla möjligheter står till buds: att frivilligt göra livet fattigare genom att leva efter några teorier framlagda i kurslitteraturen på universitetet, som om de vore budord. (K s. 111)

Jaget ägnar mycket tid åt att genomskåda dessa teorier, som ofta handlar om sådana som henne, det vill säga arbetarklassens kvinnor, men som har forumlerats och anslutits till av medelklassens medvetna studenter. Hon upplever det också som om Niklas, Emelies pojkvän, ser på henne som ”vulgär” och att han, i egenskap av medveten man, trots att han vet att kvinnor inte ska indelas i madonnor och horor ändå ser henne som det senare (K s. 58f). Att Niklas faktiskt skulle känna så finns det inga bevis för utan det kan lika gärna röra sig om en känsla som Jaget projicerar på honom. Flera gånger beskriver nämligen Jaget sig själv på liknande sätt. Jaget visar också det hon upplever som hycklande i Emelies feminism i hur hon bara efterfrågar det normbrytande om det är normbrytande på rätt sätt och att hon själv inte behöver leva så (K s. 109f). Jaget önskar att feminismen snarare än att berätta för arbetarklassens kvinnor hur de är och har det borde verka för verklig förändring för dem. Avsaknaden av möjlighet till klassresa är det stora bekymret för Jaget, som intressemässigt identifierar sig mer med medelklassen eller överklassen.

Såväl *Linjen* som *Kalla det vad fan du vill* innehåller ironi som ett retoriskt grepp för att säga något politiskt. I det senare fallet är ironin tydligt Bakhtiaris metod för att skildra olika samhällsproblem och förutfattade meningar, men i *Linjen* är det svårare att avgöra om det är Karlsson som skildrar Emma ironiskt eller om det är Emma som ironiskt betraktar sin egen arbetssituation. Då Emma i regel beskrivs uppskatta sitt arbete kan det vara så att hon faktiskt tycker att ”man lär sig något nytt varje dag” av självhjälpsböckerna som företaget producerar och att hon genuint försöker lära sig företagets nya värdeord som en nyckel för att hålla sig kvar (L s. 34 & s. 66). Emma är karriärist och vägen som hon har hittat uppåt i företaget är att vara

lojal mot företaget och dess ledning. När andra på kontoret inleder en tyst, sarkastisk protest mot ledningens nedskärningar med hjälp av en egen handbok, ”En bruksanvisning till att runda chefen i tio enkla steg”, så avfärdar Emma det som ”ett försenat tonårsuppror” och håller sig vid sidan om (*L* s. 152). Istället försvarar hon nedskärningarna och är säker på att ledningen vet att hon är på deras sida (*L* s. 51 & s. 58).

## 2.2. Det moderna arbetarhemmet

Hemmet, ett förhållandevis viktigt tema i arbetarlitteraturen, spelar endast en liten roll i *Linjen*. Hemmet och vägen mellan hemmet och arbetet, beskrivs som en ”del av jobbet” (*L* s. 8). Under romanens gång ersätts hemmet allt mer av arbetet för att tillfredsställa Emmas behov: ”[j]ag gör inte längre kaffe hemma. Äter inte längre hemma. Jobbet matar mig” (*L* s. 84). Samtidigt blir hemmet också en plats för arbete, där Emma fortsätter att svara på mail och att korrekturläsa handböcker trots att arbetsdagen är slut.

Istället för att vara en trygg plats är hemmet kopplat till osäkerheten som följer med arbetslösheten. I romanens inledning befinner sig Emma ofta i hemmet medan hon efter sin anställning framför allt skildras på arbetsplatsen eller andra arbetsrelaterade platser som konferensanläggningar och författarbesök. Arbetet fortsätter på så sätt att ersätta bostaden.

Hemmet fyller i *Den andra kvinnan* och *Kalla det vad fan du vill* istället tydliga identitetsskapande funktioner. I båda romanerna fylls de olika hemmen av klass- och kulturmarkörer och beskrivs ofta i kontrast till varandra. Familjen Irandoust-Rastegars lägenhet, ”fullproppa[d] med iranska prydnadssaker” (*K* s. 64), med ”otaliga tavlor” och ”mjuka skinnsoffor” (*K* s. 138f) porträtteras framför allt ur familjen Sundéns ovana ögon medan Bakhtiari inte närmare beskriver Sundéns villa.

I *Den andra kvinnan* beskriver Bohman särskilt tre hem: Jagets, Carls och Niklas. Jagets bostad är ett typiskt arbetarklasshem som präglas av tillfälliga lösningar och som hon, när hon är ledig, ofta lämnar för sina långa promenader. Hon tvingas leva i hyresvärdens våld, persiennlöst i kyla och har försökt lösa persiennproblemet med att tejpa upp bakplåtspapper över fönstren (*D* s. 7). Den första gången hon tänker på sin lägenhet i positiva ordalag är efter att Carl tycker att det ser ”mysigt” ut (*D* s. 67). Carls lägenhet är diametralt annorlunda och ser ut som ”en jävla inredningstidning” i Jagets ögon med fina möbler, färska blommor och dyra viner (*D* s. 189). Både Carls och Jagets lägenhet bidrar medvetet respektive ofrivilligt till att de, som personer, närmare knyts till sin klasstillhörighet. Niklas, däremot, har en lägenhet som

särskiljer honom från övriga studenter med hjälp av dyrare inredning än vad som brukar finnas i studentlägenheter (*D* s. 36).

### 2.3. Kärlek, vänskap och klass

I *Linjen* skildras Emmas relation till andra personer ofta i förhållande till arbetsplatsen. Hon ljuger om tidigare nära vänner och sätter sig gärna före kollegor för att få bättre chans till en tryggare anställning. Emmas förälskelse i Billy är starkt knuten till arbetsplatsen och Emmas relation till själva arbetsplatsen beskrivs också ofta i romantiska ordalag:

Jag går in i arbetet som i en förälskelse. Jag pratar med alla på jobbet om det. Alla detaljer, min lilla dator, mina små texter. De delar med sig av sina kärleksfulla anekdoter. Men de saknar glöd, det är gamla relationer och passionen har börjat falna. Jag vill hålla min eld levande. (*L* s. 42)

Det finns tydliga paralleller mellan kärleksliv och arbetsliv i såväl *Linjen* som *Den andra kvinnan* när de två protagonisterna förälskar sig i män på sin respektive arbetsplats. Medan Emma förälskar sig i Billy på grund av arbetet och hur hon ser arbetet i honom blir Jaget mer förtjust i sitt arbete på grund av sin förälskelse i Carl. Jaget beskriver hur "[f]uktlukten i diskrummet blir som en del av fantasin och till slut förknippar jag den så intimt med honom [Carl] att den börjar kännas erotisk" (*K* s. 64). För Jaget representerar Carl en väg ut ur både arbetarklassen i allmänhet och storköksvikariatet i synnerhet. När deras hemliga förhållande inleds förändras inte bara Jagets arbetssituation utan hon känner också hur hela staden förändras; den är plötsligt "full av möjligheter" (*K* s. 69). Carl är överläkare på sjukhuset och har bara därför en inneboende högre status än Jaget på arbetsplatsen, men på egentligen alla plan är han överordnad henne; han är man, betydligt äldre och mycket rikare. Jaget längtar efter en borgerlig livsstil och beundrar dem som lever så, för de representerar motsatsen till hennes prekära livssituation:

Känslan av trygghet måste göra något med människor. Det är så jag ser på den kultiverade välbeställda övre medelklassen: så trygg i allt det grundläggande i livet att de kan unna sig att ägna sig åt annat, engagera sig i relationer, sitt själsliv, gå i terapi, förverkliga sig själva, bråka på släktmiddagar. (*K* s. 74)

Eftersom Jaget saknar trygghet i sitt liv blir Carl ett sätt för henne att närma sig den, paradoxalt nog med tanke på att deras relation är en riskabel och hemlig otrohetsaffär, till och med när Carl utnyttjar deras maktobalans på arbetet för sexuella syften (*K* s. 81f). I deras förhållande

finns i vilket fall som helst möjligheter som inte tidigare funnits i hennes liv. Till slut leder också deras affär till att hon får möjlighet att flytta till Stockholm och följa sina författardrömmar, efter att Carls fru blivit varse deras affär och paret betalar Jaget för att hon aldrig mer ska träffa dem. Carl är alltså inte bara känslan av framtidstro utan blir också en konkret, faktisk väg dit.

Även Emmas förälskelse i Billy går att koppla till hennes känsla av trygghet och säkerhet på arbetsplatsen. Strax efter att Emma först nämner att hennes kärlek till arbetet kommer att falna och då behöva ersättas med något börjar hon erkänna sin förälskelse i Billy för sig själv. Samtidigt som hon gör allt på arbetet ”på prov” testar hon också att närma sig Billy ”på prov” och på så vis knyter Karlsson ihop Emmas kärlek till Billy med arbetssituationen så väl språkligt som känslomässigt (L s. 45). I Billy ser Emma någon som påminner om henne och därigenom skapas en gemenskap som tidigare har saknats på arbetsplatsen. Prekariatet får de anställda att känna sig utbytbara och det är det Emma ser i ögonen på de andra på arbetsplatsen som nyanställd. Hon är dock själv övertygad om att hon inte är utbytbar eller alls som de andra. När Emma ser sig själv som ”den [enda] ambitiösa eleven som vill bli färdig i tid” i det grupparbete hon liknar arbetssituationen vid är det bara Billy som hon tycker lever upp till hennes förväntningar och som kan leva upp till hennes nivå. (L s. 62) Också i sina försök att förstå och bättre närma sig Billy rådfrågar hon företagets självhjälpsböcker men medan nivåskillnaderna mellan Jaget och Carl i *Den andra kvinnan* utgör nyckeln till förhållandet är skillnaderna ett hinder i Emma och Billys fall. Emma drömmer om en framtid när de är på samma nivå och deras känslor för varandra är hennes drivkraft på kontoret. Typiskt för Emma är hur hon till och med under sex associerar Billy till arbetet, men mest intressant är hur deras natt tillsammans också tar glädjen ur arbetet (L s. 128).

Billy har alltså snarast symboliserat en möjlighet eller dröm om en framtid för Emma, på samma sätt som (om än en annan framtid) Carl gör för Jaget. När Emma väl når fram till Billy så blir det ingenting av det och han blir ingen katalysator på det sätt som Carl är för Jaget. I romanens upplösning är det Billys tur att avskedas från företaget och Emma svarar ovanligt ärligt att hon inte vet hur hon kommer att klara sig utan honom men också att hon inte kommer att sakna honom (L s. 214). Emma inleder senare något slags förhållande med Thomas som i kontrast attraherar Emma på grund av att hon blir mer undergiven i hans sällskap. Thomas representerar dessutom en annan klass, en högre klass, och kan därför erbjuda Emma något som Billy aldrig kunde. På så vis påminner Thomas mer om Carl i *Den andra kvinnan*.

Kopplingen mellan arbete och kärleken behandlas bara i förbigående i *Kalla det vad fan du vill* när Amir minns hur hans vänner hade reagerat när han och Panthea skulle gifta sig, en



litterär humanist och en karriärinriktad kärnfysiker (*K* s. 109). Även i denna roman finns alltså ett slags förväntningar på kärleksrelationer och arbete eller klass. I övrigt i romanen har klass inverkan på mellanmännsliga förhållanden främst när det gäller Pantheas kollegor på förskolan. Pantheas utbildning utgör ofta ett hinder i kommunikationen på så vis att hon och hennes arbetskamrater inte har några gemensamma samtalsämnen.

## 2.4. Språket och litteraturen

### 2.4.1. Arbetarklassens språk

Magnus Nilsson skriver, och citerar Eva Adolfsson, att ”’uppmärksamheten på det egna talet, dess möjligheter och plats i offentligheten, kort sagt, självreflexion’ får en framträdande plats” i arbetarlitteraturen. Nilsson skriver vidare att arbetarlitteraturen ofta påvisar att språket är tydligt kopplat till klassamhället och att den ofta skildrar kollektiv genom enskilda rollfigurer.<sup>56</sup> Det senare syns tydligast i *Linjen* men också i de schablonartade familjerna i *Kalla det vad fan du vill*. Språket och kulturen har dock stor betydelse i samtliga tre romaner i materialet. Emma i *Linjen* arbetar med språket som främsta verktyg och känner sig, till skillnad från sina kollegor, bekväm med flosklerna i företagets handböcker. Det är ett språk hon är van vid och begriper, medan bildspråk gör att hon känner sig mindre säker på språket (*L* s. 35). Jaget i *Den andra kvinnan* har också ett språk som skiljer sig från hennes kollegors, men i hennes fall handlar det mer om att hon önskar att hon hade möjlighet att använda ett mer avancerat språk. Ett exempel på den språkliga divergensen i storköket är när Jagets kollegor utan framgång försöker lösa ett korsord på rasten:

När de gått tillbaka till sina grytor räknar jag rutorna: femton stycken. O N O M A T O P O E T  
I S K T. Jag vågar inte säga det, för jag vet hur de skulle titta på mig, med blickar som tycker att  
det är så konstigt att jag kan det där ordet att det överskuggar glädjen över att få in ett så långt  
ord i korsordet. (*D* s. 116f)

Språket är tydligt kopplat till identitet och blir för Jaget ännu en anledning att inte fullständigt kunna känna sig som en del av gemenskapen, språket blir det som tydligast särskiljer henne från de andra. Genom dialekter är språket och talet i *Den andra kvinnan* också en tydlig klassmarkör. Jaget är uppmärksam på det egna talet och medger för Carl att hon har gjort sitt bästa för att bli av med sin dialekt eftersom den och hon är från Norrköping (*D* s. 66). Också

---

<sup>56</sup> Nilsson 2006, s. 152ff.

Emma, i *Linjen*, gör direkta kopplingar mellan en persons språk och dennes identitet när hon kan identifiera en arbetskamrat bara på hans meningsbyggnad (L s. 69). Allra tydligast koppling mellan identitet och språk finns i *Kalla det vad fan du vill* i vilken språket är det viktigaste temat då nästan all dialog är skriven på bruten svenska eller dialekt. Språket är också det största hindret för Amir och Panthea i kommunikationen med omgivningen men också för att kunna ta sig ur prekariatet:

Det var så jobbigt att tänka efter så mycket innan en enkel mening skulle yttras. Varje ord krävde otroligt mycket energi. Och ändå blev det hackigt. Ofta påbörjade hon en mening för att halvvägs inse att det inte fanns en chans att hon skulle kunna avsluta den på ett korrekt sätt. Och folk förblev tysta omkring Panthea för att inte genera henne. (K s. 113)

#### 2.4.2. Litteraturen

Tillsammans med litteraturen är språket också det verktyg med vilket Jaget planerar att förföra Carl och slutligen ta sig bort från sin prekära livssituation. Jaget är stolt över sin litterära smak och relaterar ideligen sitt liv till Charles Baudelaire, Fjodor Dostojevskij och Thomas Mann. När Jaget en gång studerade skrivande förvånas hon, med viss avsmak, över de andra kursdeltagarnas smak. Begränsad av sitt språk vågade hon emellertid inte lägga sig i diskussionerna och motsätta sig de andras tolkningar. I den passagen finns också eventuellt en metakommentar om romanen, som följs upp vid ett senare tillfälle, när Jaget vill uppmana de andra att ”bara skriv[a] vad ni vill skriva, annars är det ingen poäng med att skriva [...] men [...] fick intrycket att de tyckte sig skriva på uppdrag av någon annan” (D s. 18). Jaget menar att det enbart bör finnas estetiska syften med skönlitterärt skrivande. *Den andra kvinnan* är också den enda av de tre romanerna som uttryckligen nämner arbetarlitteraturen, även om samtliga verk innehåller flera exempel på explicita intertextuella referenser. Det är i Jagets utläggning om socialrealismen som Bohman återupptar sin metakommentar om romanen och genren:

Men jag vill inte läsa socialrealism heller. Jag tycker egentligen inte om några skildringar av arbetarklassen alls, de är alltid bara deprimerande, folk är alkoholiserade och allt är fult och elände och misär. Jag kan inte relatera till det heller. Jag är uppväxt med mat på bordet och en grundläggande känsla av trygghet, men med kulturlöshet, en känsla av att världen är liten, att vissa saker är menade för andra typer av människor. (D s. 75)

Jaget blir frustrerat av hur ”bästsäljande arbetarklasskildringar beskriver social misär” när det ”finns en arbetarklass” (*D* s. 75) som inte alls passar in i det narrativet, samtidigt som hon inte heller vill ägna sitt författarskap åt att skildra den arbetarklassen:

De får inga böcker skrivna om sig, kanske för att det är ett odramatiskt liv. Jag borde skriva om dem, men det vill jag ju inte. Ändå saknar jag dem, både i konsten och i det allmänna medvetandet, och provoceras av att det inte går att säga arbetarklass utan att framkalla ett flyktigt uttryck av äckel eller medlidande hos personer som föreställer sig missbruk och misär och svanktatueringar. (*D* s. 75)

På flera sätt är *Den andra kvinnan* den arbetarskildring som Jaget efterfrågar. I samband med denna utläggning ställer hon också flera av de frågor som har problematiserats i definitionen av arbetarlitteratur. Å ena sidan upprörs Jaget av hur medelklassen emellanåt försöker skildra arbetarklassen trots att de aldrig har ”haft ett riktigt jobb” eftersom ”det enda som räknas är att ha känt avgrunden” men å andra sidan menar hon också att ”konsten måste höja sig över det vardagliga och [...] släppa krav på representation och realism” (*D* s. 74ff).

Litteraturen fyller en annan viktig roll för Jaget då den låter henne drömma. Genom litteraturen kommer hon i kontakt med tankar, drömmar och förhoppningar som annars inte finns tillgängliga för arbetarklassen. Det är litteraturen som får henne att drömma om en framtid utanför Norrköping och litteraturen blir också målet med den framtiden. Litteraturen har också lärt henne att läsa situationer och hon förutspår ofta vad Carl ska göra innan han gör det, för deras förhållande fortlöper till en början enligt litteraturens mönster. Den förmågan får henne också flera gånger att känna att hon håller sitt eget öde i händerna (*D* s. 67) vilket annars beskrivs som en känsla som har berövats prekariatet och arbetarklassen.

## 2.5. Sammanfattning av analysen

Huruvida de analyserade romanerna kan sägas vara en del av arbetarlitteraturen är som sagt en diskussion för ett annat tillfälle och en definitionsfråga som egentligen är irrelevant för den här analysen. Däremot finns det flera tydliga tecken på att de tre romanerna är skrivna i delvis samma litterära tradition. Det som är särskilt intressant är att flera teman ur arbetarlitteraturen återanvänds i samtida svensk prosa för att skildra en arbetarklass och arbetarförhållanden som inte ens hade kunnat förekomma när Moa Martinson och Jan Fridegård skrev sina första verk. Visserligen varken var eller är temana som har analyserats unika för arbetarlitteraturen, men de har förekommit frekvent för att skildra klass genom hela det litterära 1900-talet.

Guy Standings teorier om prekariatet är inte helt oomstridda och hans klassuppdelning är på intet sätt allmänt vedertagen hos gemene man som substitut eller komplement till det traditionellt brukade klassbegreppet. Däremot är prekariatet som begrepp och fenomen allt mer förekommande i såväl nationell som internationell samhällsdebatt, varför det är intressant att se hur väl Standings teorier överensstämmer med det prekära tillstånd som skildras i aktuella skönlitterära verk.

Prekariatet, såsom Standing beskriver det, går tydligast att återfinna i beskrivningen av själva arbetet eller arbetsplatsen i romanerna. Det är framför allt, men inte enbart, där som de fyra känslotillstånd som Standing beskriver som utmärkande för prekariatet (vrede, anomi, oro och alienation) tydligast märks av hos romanfigurerna. Vreden, nära besläktad med avund, känns av hos Emma när hon betraktar tryggheten hos de högre ställda inom företaget, hos Jaget när hon jämför sitt bristande kapital med Carls och Niklas materiella välstånd samt hos Panthea när hon märker av att hon diskrimineras på arbetsmarknaden. Känslan av normlöshet, anomin, är som mest uppenbar i Bohmans beskrivning av Jagets avsaknad av gemenskap både på och utanför arbetsplatsen, i hur Emma behandlar sina kollegor ömsom som kamrater ömsom som konkurrenter och i de problem Panthea stöter på när hon försöker få svenska vänner. Oron känns av i samtliga romaner eftersom ingen har särskilt stora möjligheter till att göra karriär eller att se något slags långsiktighet i sin anställning, utom möjligen Emma som ändå känner av den prekära tillvarons oro på andra sätt. Slutligen är alienationen det känslotillstånd som i minst utsträckning eller med minst tydlighet förekommer i romanerna men ändå kommer till uttryck i hur huvudpersonerna i alla tre romaner tvingas rätta sig i ledet och utföra ett arbete utan egen övertygelse. Återigen är det Emma i *Linjen* som med mest entusiasm hänger sig sitt arbete, men då till ett förhållandevis stort socialt pris. De teman som rör kärleksrelationer, hem och språk används i romanerna snarare för att skildra den traditionella arbetarklassen än prekariatet men det finns som analysen har visat, kopplingar även däremellan. Såväl skildringen av prekariat som traditionell arbetarklass kan fylla en viktig funktion i svenskundervisningen, vilket diskuteras i det didaktiska avsnitt som följer.

### 3. Klasskildringar i gymnasieskolans litteraturundervisning

I kursplanen för svenskämnet på gymnasiet fastslås det alltså att litteraturundervisningen ska ”leda till att eleverna utvecklar förmåga att använda skönlitteratur och andra typer av texter samt film och andra medier som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar”.<sup>57</sup> Att använda sig av skönlitteratur för att öka sin förståelse för andras erfarenheter och livsvillkor kan vara ett vanskligt åtagande. Skönlitteratur beskrivs som bekant alltid något påhittat oavsett hur trovärdigt det som skildras speglar verkligheten. När författaren och/eller verkets protagonist dessutom tillhör en minoritet eller på något vis avviker från normen tycks det finnas en ännu större risk att litteraturen uppfattas som sanning. Bakhtiari anade att detta skulle hända när hon skrev *Kalla det vad fan du vill*, vilket beskrivs i en intervju med henne i Dagens Nyheter:

Hon har inte bara varit förberedd på uppmärksamhet, hon har också tänkt ut vilka frågor hon skulle få, som "är det här du?". Att både hon och tjejen Bahar i boken har ett namn som många inte vet hur de ska uttala och att båda kommer från Iran och bor i Malmö skulle få de flesta att dra slutsatsen att hon måste ha berättat om sig själv, spådde hon.<sup>58</sup>

I samma intervju vänder hon sig mot ”invandrarlitteraturen” som begrepp, vilket hon också förklarar är bakgrunden till romanens titel: ”[j]ag tänkte att om man skulle kalla min bok för en invandrarroman skulle titeln vara min replik.”<sup>59</sup> Nilsson beskriver, och hänvisar till Wolfgang Behschnitt och Thomas Mohnike, att ”den form av autenticitet som är konstituerande för ’invandrarlitteraturen’ garanteras ’av författaren och av hans kulturella tillhörighet’”.<sup>60</sup> Att analysera och diskutera autenticiteten i romanerna får förbli ett möjligt syfte för framtida forskning, men läsarens benägenhet att tolka minoritetsförfattares verk som mer självbiografiska eller åtminstone mer autentiska och förlagens förmåga att profitera på den föreställningen är viktiga att ha i åtanke, inte minst i en didaktisk diskussion.

Med det sagt är skönlitteraturen en viktig källa till just andras livsöden och läsningen en bra utgångspunkt för empati, så länge undervisningen inte låter påskina att det går att förstå arbetarklassens olika villkor enbart genom att läsa Moa Martinson, exempelvis. Representation

---

<sup>57</sup> Skolverket 2011, s. 1.

<sup>58</sup> Lina Kalmteg, ”Debut med perfekt tajmning”, *Dagens Nyheter* 9/3 2005, <http://www.dn.se/kultur-noje/debut-med-perfekt-tajmning/> (2017-03-06).

<sup>59</sup> Ibid.

<sup>60</sup> Magnus Nilsson, *Den föreställda mångkulturen – Klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*, Hedemora: Gidlunds förlag, 2010, s. 50.

och därigenom möjlighet till identifikation är emellertid också viktigt. Litteraturundervisningen bör, för bästa resultat, ta avstamp i elevernas egna föreställnings- och textvärldar för att låsa upp nya litterära jaktmarker för dem. Undervisning om arbetarlitteratur har ett litteraturhistoriskt värde i svenskämnet men den kan också fungera som bakgrund till en relevant diskussion om hur klass påverkar människors livssituation och om författares autenticitet.

Däremot kan den äldre arbetarlitteraturen eventuellt lämna mycket att önska om eleverna förväntas känna igen sig själva och sin egen klasstillhörighet i den. Klassamhället har förändrats sedan 1900-talets första hälft och arbetarklassen ser, som sagt, därefter annorlunda ut. Den arbetarklass som dagens elever känner igen är mer lik den arbetarklass som skildras i de tre verk som har analyserats i den här uppsatsen. Det har funnits tydliga paralleller mellan det prekariat som Guy Standing beskriver och de arbets- och levnadsförhållanden som porträtteras i romanerna, varför dessa tre verk bör vara lämpliga just för en litteraturundervisning som ska uppmuntra till en djupare förståelse för klassamhällets påverkan. Dessutom, för att återknyta till ett citat från *Den andra kvinnan* är den arbetarklass som skildras i romanerna inte lika fylld av misär och äcklande missbrukarhem som den annars kan vara i socialrealistisk litteratur.

Det litterära urval som läraren gör i klassrummet när hen utformar sin undervisning påverkas av såväl skolämnets som lärarens egna historiska och ideologiska värdegrund.<sup>61</sup> Eftersom också viss arbetarlitteratur ibland kan ha ett tydligt ideologiskt agitatoriskt syfte kan det finnas viss risk med att använda sig av sådana texter i undervisningen, åtminstone okommenterat. Christina Olin-Scheller och Ingrid Mossberg Schüllerqvist skriver i *Fiktionsförståelse i skolan* (2011) att ”om elevers lässtrategier ska utmanas och utvecklas måste alltså frågor om texters relation till livet och verkligheten lyftas in och problematiseras i undervisningen”.<sup>62</sup>

Litteraturundervisningen fordrar alltså ett slags växelverkan mellan elevernas verklighet och deras förståelse för andra människors verklighet för att eleverna till fullo ska kunna tillgodogöra sig innehållet i de lästa texterna. Eftersom verkligheten är komplex och människors livsöden mångahanda krävs ett stort utbud av narrativ mellan vilka eleven kan röra sig för att dels utveckla sin egen läsrepertoar, dels kunna begripliggöra mer avancerade texter i framtiden. En litteratur som synliggör de problem med vilka prekariatet brottas kan också ge eleverna möjlighet att förstå sin egen samtid.

---

<sup>61</sup> Christina Olin-Scheller, *Såpor istället för Strindberg? – Litteraturundervisning i ett nytt medielandskap*, Stockholm: Natur & Kultur, 2008, s. 25.

<sup>62</sup> Ingrid Mossberg Schüllerqvist & Christina Olin-Scheller, *Fiktionsförståelse i skolan – Svensklärare omvandlar teori till praktik*, Lund: Studentlitteratur, 2011, s. 54.

Då skildringen av prekariatet i *Linjen* är så nära knuten arbetsplatsen kan emellertid den romanen också uppfattas som relativt avlägsen elevernas verklighet och vardag. Beskrivningen av arbetet i *Den andra kvinnan* och *Kalla det vad fan du vill* torde befinna sig närmare den typen av sysslor som, om inte gymnasieeleverna själva kan förväntas arbeta med så åtminstone deras bekanta. Däremot är narrativet i arbetarlitteraturen och i dessa romaner givetvis betydligt mer mångsidigt och läsarens upplevelse av det djupare än att det enbart skulle röra sig om arbetet själv. Exempelvis är fenomen som statusdissonans och bluffsyndrom något som också många gymnasieelever kan tänkas vara bekanta med.

Vad arbetsplatsskildringen anbelangar kan den utan att beröva romanernas verkanskraft spela en perifer roll i klassrumsdiskussionerna om texterna, om det är så att elevernas intresse fokuserar på något annat tema. Till dessa romaners förtjänst hör att klass och prekariat inte enbart skildras i arbetssituationen och att konflikten inte enbart finns mellan arbetstagare och arbetsgivare. Istället är det möjligt att läsa *Den andra kvinnan* med strålkastarljuset riktat mot triangeldramat som i sig också har en tydlig klassprägel eller att läsa *Kalla det vad fan du vill* och låta samtalen inrikta sig mot att jämföra hur kultur och klass fungerar identitetsskapande. Dessutom skulle det gå att koppla läsning av romanerna till andra delar av svenskämnet då en del av romanfigurernas klassbakgrund går att skönja i det språk som de använder, vilket eleverna också undervisas om i den sociolingvistiska delen av gymnasieskolans första svenskkurs. Litteraturen kan på så vis vara en väg in i språksociologin men också ett sätt för eleverna att närmare förstå sin egen sociolekt och hur den är kopplad till klass.

Svenskämnets syfte låter också göra gällande att "[e]leverna ska ges möjlighet att i skönlitteraturen se såväl det särskiljande som det allmänmänskliga i tid och rum".<sup>63</sup> Mot detta mål svarar läsning av romanerna väl om de jämförs med äldre arbetarlitteratur eftersom flera teman tycks leva kvar för att skildra klass än idag trots att klasserna kan ha förändrats.

Sammanfattningsvis, när det gäller måluppfyllelsen i gymnasieskolans svenskämne kan *Kalla det vad fan du vill*, *Den andra kvinnan* och *Linjen* spela en tydlig och viktig roll som skildringar av en modern arbetarklass eller ett prekariat, för att använda Standings terminologi. Samtliga tre verk väcker frågor om identitet och livsvillkor som på ett adekvat sätt kan ligga till grund för ökad självinsikt och förståelse hos eleverna. Standing menar att allt tyder på att prekariatet bara kommer att växa och att den sortens otrygga anställnings- och livsvillkor är en framtid som delar av arbetarklassen och befolkningen i stort går till mötes.<sup>64</sup> Om den

---

<sup>63</sup> Skolverket 2011, s. 1.

<sup>64</sup> Standing 2013, s. 45ff.

förutsägelsen infrias kommer oundvikligen en växande andel framtida elever att växa upp under den sortens förhållanden eller själva möta ett vuxenliv med liknande villkor, varför litteratur som synliggör och begripliggör fenomenet kommer kunna spela en viktig roll i klassrumsdiskussionerna framöver.



## Litteraturförteckning

Arbetarlitteratur. *Vad är arbetarlitteratur?* [Podradio], 2017-02-22. Producent: Mattias Torstensson, 2017.

Agnesten, Viktoria. "Författare ur livets egen skola" – *En litteraturstudie i hur den klassiska svenska arbetarlitteraturen behandlas i gymnasieskolans läroböcker*. Examensarbete framlagt vid Akademin för utbildning, kultur och kommunikation, Mälardalens högskola, 2012.

Agrell, Beata et al. (red.). "Inte kan jag berätta allas historia?" – *Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*. Göteborg: LIR.skrifter, 2016.

Arping, Åsa. "Att göra skillnad". I *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Bibi Jonsson et al. (red.), 189–199. Lund: Litteraturvetenskap, språk och litteraturcentrum, Lunds universitet, 2011.

Bakthiari, Marjaneh. *Kalla det vad fan du vill*. Stockholm: Ordfront, 2010.

Bergman, Catharina. "Jag är bara här tillfälligt" – *Identitetsskapande i arbetarromaner från 2010-talet av Sara Beischer och Jack Hildén*. Examensarbete framlagt vid Akademin Humaniora och medier, Högskolan Dalarna, 2016.

Bogdanska, Daria. *Wage Slaves*. Stockholm: Ordfront, 2016.

Bohman, Therese. *Den andra kvinnan*. Stockholm: Nordstedts, 2014.

Bourdieu, Pierre. "The Forms of Capital". *Cultural Theory: An Anthology*, Szeman, Imre & Kaposy, Timothy (red.), 81–93. New York: John Wiley & Sons, 2011.

Clance, Pauline R. & Imes, Suzanne. "The Impostor Phenomenon in High Achieving Women: Dynamics and Therapeutic Intervention". *Psychotherapy Theory, Research and Practice* vol. 15 no. 3, 1978.

Durkheim, Émile. *Själv mordet*. Uppsala: Argos, 1968.

Foucault, Michel. *Övervakning och straff – Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv förlag, 1993.

Furuland, Lars. "Arbetets ansikten i arbetarlitteraturen". *Arbetshistoria*, 1984:1–2.

Holmgren, Claes-Göran och Ohlsson, Anders. *Epikanalys – En introduktion*. Lund: Studentlitteratur, 1999.

Hultberg, Stina. "Medan jag väntade på dig." – *Hur den unga kvinnans utveckling gestaltas i tre svenska romaner*. Kandidatuppsats framlagd vid Institutionen för film och litteratur, Linnéuniversitetet, 2016.

Johansson, Elin och Ekman, Ellen. *Veckan före barnbidraget*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 2016.

- Jonsson, Bibi et al. (red.). *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*. Lund: Litteraturvetenskap, språk och litteraturcentrum, Lunds universitet, 2011.
- Jonsson, Bibi et al. (red.). *Från bruket till Yarden: Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur*. Lund: Litteraturvetenskap, språk och litteraturcentrum, Lunds universitet, 2014.
- Jordahl, Anneli. ”Förtätat maktdrama i kontorsmiljö”. *Svenska Dagbladet* 2015-04-08, <https://www.svd.se/fortatat-maktdrama-i-kontorsmiljo> (Hämtad 2017-03-08).
- Kalmteg, Lina. ”Debut med perfekt tajming”. *Dagens Nyheter* 2005-03-09, <http://www.dn.se/kultur-noje/debut-med-perfekt-tajmning/> (Hämtad 2017-03-06).
- Karlsson, Elise. *Linjen*. Stockholm: Natur & Kultur, 2015.
- Linneberg, Arild. ”Litteratursociologi, marxism och nyhistorism”. I *En introduktion till den moderna litteraturteorin*, Atle Kittang et al. (red.), 41–54. Eslöv: B. Östlings bokförlag, 1997.
- Lo-Johansson, Ivar. *Kungsgatan*. Stockholm. Albert Bonniers förlag, 1935.
- Lo-Johansson, Ivar. *Till en författare*. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1988.
- Long, Melanie L., Ranck Jenkins, Gaye & Bracken, Susan. “Imposters in the Sacred Grove: Working Class Women in the Academe”. *The Qualitative Report* vol. 5 no. 3, 2000.
- Milner, Andrew. *Class*. London: Sage, 1999.
- Mossberg Schüllerqvist, Ingrid & Olin-Scheller, Christina. *Fiktionsförståelse i skolan – Svensklärare omvandlar teori till praktik*. Lund: Studentlitteratur, 2011.
- Nilsson, Magnus. *Arbetarlitteratur*. Lund: Studentlitteratur, 2006.
- Nilsson, Magnus. ”Arbetarlitteratur, teori och praktik”. I *Från Nexø till Alakoski: Aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, Bibi Jonsson et al. (red.), 199–209. Lund: Litteraturvetenskap, språk och litteraturcentrum, Lunds universitet, 2011.
- Nilsson, Magnus. *Den föreställda mångkulturen – Klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*. Hedemora: Gidlunds förlag, 2010.
- Nilsson, Magnus. ”En ny arbetarlitteratur”. I *”Inte kan jag berätta allas historia?” – Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*, Beata Agrell et al. (red.), 131–151. Göteborg: LIR.skrifter, 2016.
- Olin-Scheller, Christina. *Såpor istället för Strindberg? – Litteraturundervisning i ett nytt medielandskap*. Stockholm: Natur & Kultur, 2008.
- Paulsen, Roland. *Arbetsamhället – Hur arbetet överlevde teknologin*. Malmö: Gleerups, 2010.
- Reimerthi, Malin. ”Moa hjälpte läsarna förstå klassamhället”. *Arbetaren* 2014-08-29.
- Sandel, Maria. *Vid svältgränsen*. Stockholm: Hugo Gebers förlag, 1908.

Skolverket. *Ämne – Svenska* [Ämnesplan]. Stockholm: Skolverket, 2011.

Standing, Guy. *Prekariatet – den nya farliga klassen*. Göteborg: Daidalos, 2013.

Svejd, Evelina. *"I alla läger är jag en förrädare"* – Om respektabilitetssträvan i *Therese Bohmans roman Den andra kvinnan*. Kandidatuppsats framlagd vid litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, 2016.

Vulovic, Jimmy. *Narrativanalys*. Lund: Studentlitteratur, 2013.

Wrangborg, Jenny. *Kallskänken*. Stockholm: Ordfront, 2013.

Wrangborg, Jenny. *Vad ska vi göra med varandra?*. Stockholm: Ordfront, 2014.